

Recenzija knjige / Book review:

DUH FILADELFIJE: SOCIALNA PRAVIČNOST PROTI TOTALNEMU TRGU

SUPIOT, Alain. *Duh Filadelfije: Socialna pravičnost proti totalnemu trgu*. Ljubljana: Založba /*cf, 2013. 145 str., ISBN 978-961-257-051-4 (prevod dela Supiot, A., *L'esprit de Philadelphie: La justice sociale face au marché total*, Edition du Seuil, Paris, 2010. Prevod: Katarina Rotar; Spremna beseda: Barbara Rajgelj).

Alain Supiot, francoski profesor delovnega prava, s knjigo oživlja pomen Filadelfijske deklaracije, sestavni del Ustave Mednarodne organizacije dela. Sprejeta je bila maja 1944 kot prva mednarodna deklaracija o univerzalnih pravicah, kateri so sledili tudi drugi mednarodni dokumenti o človekovih pravicah. Ti predstavljajo normativni (zavezujoči) temelj svetovne ureditve, ki pa ga države in mednarodne institucije ter svetovni ekonomski red vse bolj spregledujejo, zanikajo in zdi se, kot da – kljub njegovi temeljnosti in zavezujoči naravi – izgublja moč prava v nezprosni tekmi moči globalne prevlade neoliberalizma. Filadelfijska deklaracija je, kot pravi avtor, »prvi izraz želje po tem, da bi po koncu druge svetovne vojne vzpostavili nov mednarodni red, ki ne bi več temeljil na moči, temveč na pravu in pravičnosti«. V knjigi večkrat citirani del Filadelfijske deklaracije, da »imajo vsi ljudje, ne glede na raso, veroizpoved ali spol pravico do materialne blaginje in do duhovnega razvoja, in sicer v razmerah svobode, dostojanstva, ekonomske varnosti in enakih možnosti« ter druge njene določbe so v knjigi stalna referenca za presojo aktualnih in preteklih politik ter za kritično analizo sedanjega sistema, ki temelji, kot pravi avtor, na ultraliberalni dogmi, ki že trideset let prevladuje v nacionalnih in mednarodnih politikah. »Zdi se«, pravi avtor, »da je propaganda, katere cilj je, da bi ljudje smer, ki jo je ubrala ekonomska globalizacija, sprejeli kot naravno dejstvo, ki je brez možnosti diskusije naloženo celemu človeštvu, skoraj zabrisala socialni nauk obeh svetovnih vojn«. In res se zdi, kot da razprave o izboljšanju delavskih in socialnih pravic, skrajševanju delovnega časa, zvišanju plač, soupravljanju delavcev, polni zaposlenosti in nasploh o krepitvi položaja delavcev in socialni blaginji nimajo več mesta v naših družbah, medtem ko se razprave o zniževanju stroškov dela, krčenju pravic delavcev, socialne države in javnega sek-

torja, vse v imenu domnevne večje konkurenčnosti, postavljajo kot edine možne, kot »naravno dejstvo«, ki vsak drugačen pogled brez argumentov postavi v polje nemožnega, nerealnega in zato nevrednega za resno razpravo.

Alain Supiot postavlja te razprave v polje možnega, realnega in tudi nujnega. Knjigo, ki je sicer na mnogim mestih realistično črnogleda, kritična do sedanjega stanja, vendarle konča z jasno zahtevo in optimističnim vprašanjem: »Načelo solidarnosti je treba umestiti v jedro mednarodnih trgovinskih pravil ... To načelo mora prevladati tudi v evropskih notranjih odnosih. Še je čas, da končamo socialno in davčno konkurenco med državami ... Zakaj Evropa na začetku 21. stoletja ne bi zmogla izdelati novih instrumentov solidarnosti, ki bi lahko podprli sposobnost delavcev? Zakaj ne bi postala zgled in obnovila hierarhije med sredstvi in cilji, kakor jo določa Filadelfijska deklaracija?«

V uvodu Supiot namreč pronicljivo ugotavlja, da je v Filadelfijski deklaraciji socialna pravičnost opredeljena kot temeljni cilj, ekonomija in denar pa sta sredstvi v službi ljudi, vendar pa »(s)edanji proces globalizacije vodi prav nasprotni pogled: cilj socialne pravičnosti smo nadomestili s ciljem svobodnega pretoka kapitala in blaga, hierarhijo sredstev in ciljev smo postavili na glavo. ... Namesto da bi ekonomijo prilagajali potrebam ljudi, finance pa potrebam ekonomije, ekonomijo prilagajamo zahtevam financ, z ljudmi pa ravnamo kot s 'človeškim kapitalom' v službi ekonomije.« Človekovo dostojanstvo, kot utemeljitveno načelo pravnega reda, in temeljna načela človekovih pravic, kot so svoboda, varnost in enakost, Supiot postavlja v osrčje razprave ter poudari, da »je treba ekonomsko organizacijo podrediti načelu socialne pravičnosti«.

Knjiga po Uvodu, ki nakaže že vse temeljne dileme in strnjeno poveže nekatere glavne poudarke dokumentov o človekovih pravicah in opozori na pomen Filadelfijske deklaracije v tej zvezi, nato v prvem delu z naslovom Veliki preobrat prinaša zlasti kritično analizo razvoja in sedanje ureditve v poglavjih z naslovi Poroka komunizma s kapitalizmom, Privatizacija države blaginje, Totalni trg in Prikazni kvantifikacije. To je odlično izhodišče za drugi del knjige z naslovom Sedanji pomen socialne pravičnosti, v katerem Supiot v poglavjih Umetnost meja, Občutek za mero, Sposobnost delovanja, Breme odgovornosti in Krogi solidarnosti utemelji nujnost upoštevanja temeljnih načel in ciljev Filadelfijske deklaracije, tj. duha Filadelfije, kar napove že v sklepnih mislih prvega dela, ko pravi: »Če v imenu ekonomske svobode odstranimo sleherni prepoved, dosežemo kvečjemu to, da močni potolčejo šibke in odpremo zapornice nasilja. ... Ne gre za to, da bi obnavljali stanje, ki je obstajalo pred ultraliberalno revolucijo, naš problem

je doumeti, kako pomembna je v sedanjem času socialna pravičnost«. V aneksu je dodano polno besedilo Filadelfijske deklaracije, sledi pa še spremna beseda Barbare Rajgelj z naslovom »Trg pravnih pravil kot zadnji stadij totalnega trga, mednarodno pravo kot zadnji branik socialne pravičnosti«.

Naj na tem mestu le spomnim na nekatere poudarke iz Filadelfijske deklaracije. Med temeljnimi načeli je zapisano, da »delo ni blago«, da sta »svoboda izražanja in združevanja ključni za trajen napredek«, da »revščina v kateremkoli delu sveta ogroža blaginjo povsod po svetu« in da mora boj proti pomanjkanju potekati v vsaki državi in na mednarodni ravni na podlagi socialnega dialoga in demokratično sprejetih odločitev, katerih »namen je spodbujanje skupnega dobrega«. Filadelfijska deklaracija poudarja, da »je trajni svetovni mir mogoč le, če temelji na socialni pravičnosti«, in v tej zvezi določa, da »imajo vsi ljudje, ne glede na raso, veroizpoved ali spol pravico do materialne blaginje in do duhovnega razvoja, in sicer v razmerah svobode, dostojanstva, ekonomske varnosti in enakih možnosti«, da »mora biti prizadevanje za razmere, v katerih je to mogoče, osrednji cilj sleherne nacionalne in mednarodne politike« ter da »je treba v tej luči presoјati vse nacionalne in mednarodne politike in ukrepe, zlasti ekonomske in finančne, in jih sprejeti le, kolikor spodbujajo doseganje tega temeljnega cilja in ga ne ovirajo«. V nadaljevanju Filadelfijska deklaracija še konkretnjeje opredeli različna področja in cilje delovanja Mednarodne organizacije dela. Filadelfijska deklaracija torej v osrčje svetovne ureditve postavlja socialno pravičnost in je še vedno (ali že spet) enako aktualna kot ob njenem sprejemu. Alainu Supiotu predstavlja relevantno izhodišče in referenco za njegove razprave o aktualnih problemih in predlogih za pravičnejšo ureditev človeške družbe.

Prvi del knjige Supiot začne z argumentirano kritiko »sodobnega ekonomskega fundamentalizma«, kot ga poimenuje, in usmeritve, ki jo simbolizira učenje ekonomista Friedricha Hayeka. »Ultraliberalna doktrina zanika vez med svobodo mišljenja in delovanja in med materialno varnostjo ter, prav narobe, trdi, da sta ekonomska negotovost in izpostavljenost delavcev tveganjem tisto, kar žene njihovo produktivnost in ustvarjalnost. Ekonomske organizacije noče podrediti družbenim ciljem ... Idejo socialne pravičnosti zavrača že načelno in trdi, da porazdelitev dela in njegovih sadov izhaja iz spontane tržne ureditve... Glavne dogme tega ekonomskega fundamentalizma (nezmotljivost trga, koristi splošne konkurence, privatizacija javnih storitev, deregulacija dela, svoboden pretok kapitala in blaga), ki so jih uzakonile mednarodne ekonomske in finančne institucije, so v nekaj letih postale nekakšna uradna religija.«

V nadaljevanju Supiot poudari, da je ideja socialne pravičnosti stara toliko kolikor filozofija prava, se naveže na koncepte pravičnosti, ki jih je razvijal Aristotel, in na misli Francisa Bacona ter izpostavi, da je Filadelfijska deklaracija »socialno pravičnost univerzalno opredelila in jo postavila za temeljni cilj, ki povezuje ekonomsko politiko vseh držav«, s čimer je bila »zadržana pot, ki bi lahko imela pod nadzorom tudi uničujoče učinke 'vsemogočnega trga' in za svobodo škodljive posledice 'vsemogočne države'«.

Izpostavimo še ugotovitev avtorja, da »(z)aradi privatizacije države blaginje socialne pravice potemtakem ne izginjajo, pač pa se njihove koristi koncentrirajo pri tistih, ki jih najmanj potrebujejo ... Ena najljubših tarč finančne oligarhije, ki prakticira politiko prilaščanja institucij, podedovanih od države blaginje, so pokojninski sistemi ... ki so s tem financirali borzni casinó, hkrati pa so delavce, ki so te sisteme financirali, izpostavili (zdaj potrjenemu) tveganju, da bodo deležni le mizernih pokojnin. ... eden izmed razlogov za sedanji polom zdravstvenega zavarovanja tudi politična moč zdravstvenih lobijev, ki dobivajo glavni del sredstev iz obveznega zdravstvenega zavarovanja... V imenu 'aktivne politike' zaposlovanja so del sredstev preusmerili od brezposelnih k podjetjem ... Prav narobe pa revna delavka, ki opravlja prekarne službe za skrajšan delovni čas, s težavo nabere zadostno število let, ko plačuje prispevke, da bi imela pravico do nadomestila za brezposelnost, zadnje reforme pokojninskega zavarovanja pa so jo oropale tudi sleherne možnosti za dostojno pokojnino.«

Zlasti je avtor kritičen do t.i. *law-shopping* učinka, ki je pripeljal do tega, da na svetovnem totalnem trgu konkurirajo tudi pravni sistemi, kateri bo z zniževanjem delavskih in socialnih standardov ponudil finančno ugodnejše pogoje podjetjem (pravne ureditve postajajo blago na t.i. trgu zakonodajnih produktov, kar »vodi v postopno odpravo tistih normativnih sistemov, ki najmanj zadovoljujejo finančna pričakovanja investorjev«); v tej zvezi je zelo kritičen tudi do Sodišča EU, ki je v novejši sodni praksi »podjetjem s sedeži v državah z nizkimi plačami in šibko socialno zaščito omogočilo, da v celoti izkoristijo to 'konkurenčno prednost'«. Pri tem se sklicuje na zadeve Laval, Viking, Ruffert in številne druge iz novejše sodne prakse, v katerih je Sodišče EU npr. »podjetjem dovolilo, da ne upoštevajo kolektivnih pogodb (tujih delavci na delu v državi članici EU so lahko plačani po polovični tarifi glede na kolektivne pogodbe, ki veljajo v tej državi)«, »obsodilo mehanizme, s katerimi so države gostiteljice lahko učinkovito nadzirale spoštovanje pravic (tujih) delavcev«, »načeloma prepovedalo stavke zaradi preseljevanja delovnih mest«, »potrdilo, da prizadevanja za varovanje kupne moči delavcev in

socialnega miru niso zadosti pomemben javni imperativ, da bi upravičevali omejevanje svobodnega ponujanja storitev« itd.; Supiot sklene, da »odmika od duha Filadelfije ne bi mogli bolje opisati«.

Na koncu prvega dela se Supiot dotakne še problema zlorabe števil, ko se želi vse kvantificirati in izraziti z raznimi lestvicami, scoringi, indeksi itd. »Ker v sedanjem času v upravljanju javnih in zasebnih zadev vlada kvantificirana reprezentacija sveta, so mednarodne organizacije, države in podjetja ujeti v avtizem kvantifikacije, ki jih čedalje bolj ločuje od realnosti življenja ljudi. ... Kazalniki, ki sta jih Evropska unija in Svetovna banka razvili za merjenje uspešnosti nacionalnih zakonodaj, so potemtakem karikatura normativnosti, ki ne ve, da je karikatura. ... Kvantificirana podoba, ki jo kažejo, ni podoba realnosti, temveč je podoba verovanj, zaradi katerih so ti kazalniki sploh nastali.«

Drugi del knjige Supiot začne z ugotovitvijo, da je zadnja kriza »zgolj simptom globlje krize, ki je pravzaprav kriza prava«. Kritičen je do sedanjega reševanja krize, ko se sicer priznava, da bi bilo treba finančne trge bolje regulirati, »pri tem pa pravila še zmeraj obravnavajo kot konkurenčne proizvode na mednarodnem trgu z normami«, kar preprečuje, da bi ušli iz »avtoreferenčne zanke, v katero nas ujame prepričanje, da lahko trg regulira trg«. Supiot poudari, da je problem v tem, kako regulirati trge *s pravili*, »zaradi česar bi jih morali vrniti na politično in zakonodajno področje, da bi lahko vzpostavili hierarhijo ciljev in sredstev ... da bi bile ekonomija in finance v službi načel človeškega dostojanstva in socialne pravičnosti«, torej v duhu Filadelfijske deklaracije.

Supiot pravi, da bi morali znova začeti uporabljati pet čutov, ki so v zadnjih tridesetih letih precej otopeli, namreč: čut za meje, za mero, za delovanje, za odgovornost in za solidarnost. V naslednjih poglavjih vsakega od teh petih vidikov podrobneje obdela. Pričujoča recenzija ne more predstaviti bogastvo razprav celotnega drugega dela, zato naj v nadaljevanju izpostavim le nekaj fragmetarnih odlomkov misli Alaina Supiota iz tega dela knjige.

Tako v poglavju *Umetnost meja* Supiot med drugim pravi: »Svobodni pretok blaga in kapitala sam na sebi ni cilj. Nekaj je vreden le, če v resnici izboljša življenje ljudi. Naloga prava je, da razširi ali omeji svobodno menjavo, glede na to, ali ta ljudi plemeniti in jih tako rešuje pred bedo ali, prav narobe, ljudem delo jemlje in jih poriva v bedo.« Supiot ne pozabi na vlogo sodstva: »In nazadnje: občutek za meje morajo ohraniti (ali znova dobiti) sodniki, katerih vloga se večja proporcionalno s sesedanjem držav.« Nacionalna sodišča je okrcal, ker se niso upra

stališčem Sodišča EU v zadevah Viking, Laval in drugih z argumentom, da npr. prepovedi stavk, ki jih je izreklo v teh zadevah, ne sodijo v pristojnost EU, kakor izhaja iz ustanovne pogodbe, in da so v nasprotju z nacionalno ureditvijo pravice do stavke in z normami MOD na področju sindikalne svobode.

V poglavju Občutek za mero izpostavi, da »izvajanje sodne oblasti zahteva občutek za mero«, navezuje se na Aristotla, omenja citate iz Digest, da je pravo »umetnost dobrega in pravičnega«, pravica pa »stalna in nenehna volja, da bi vsakomur dali, kar mu pripada«, vendar pa opozori, da »(k)adar gre za to, da 'vsak dobi svoje', in za to, da bi med ljudmi vzpostavili pravičnost, nas dehumanizacija merskih enot (*op.* s tem misli na kvantificiranje z različnimi indeksi, lestvicami ipd.) zelo ločuje od realnosti in lahko vodi v norost ... Da znova dobimo občutek za mero, moramo torej usodo ljudi spet postaviti v središče sistema ocenjevanja ekonomske uspešnosti.«

V poglavju Sposobnost delovanja Supiot med drugim izpostavi, da »so za ekonomsko blaginjo potrebni svobodni, ne pa fleksibilni in odzivni ljudje«, da svobodno delovanje ne pomeni, da delavci »ubogajo ali reagirajo«, saj »kdor nima nobene ekonomske varnosti, ne more svobodno delovati«.

Supiot dodaja, da bi bilo na novo treba razmisliti tudi kolektivno delovanje zaposlenih: »Podjetniško svobodo smo osvobodili nacionalnih zakonodajnih okvirov, sindikalna svoboda in pravica do stavke pa sta še zmeraj zaprti vanje. Zaradi tega so neuravnotežena razmerja med sindikati in velikimi podjetji, še več, pravica do stavke je v veliki meri neizvedljiva. Najprej zato, ker čedalje večja množica prekar-nih delavcev ne more stavkati. .. Delovni kolektivi so razdrobljeni... Delodajalec pa velikokrat ni tisti, ki v resnici sprejema odločitve; tisti, ki sprejemajo odločitve, se lahko izognejo odgovornosti in se skrivajo za različne družbe, ki so od njih ekonomsko odvisne.«

Naj izpostavim še avtorjev komentar razmerja med konceptoma 'prožna varnost' (ki se navezuje na fleksibilnost, na zaposljivost, na človeški kapital) na eni strani in 'ekonomske in socialne pravice' (ki se navezuje na svobodo, sposobnost, poklicni status) na drugi strani: »V prvem nizu je izhodišče domnevna nezmotljivost trga; cilj je, da bi v realnem času podjetjem priskrbeli človeški 'vir', ki ustreza njihovim zahtevam. V drugem nizu je izhodišče kreativnost ljudi; cilj je skonstruirati pravo in ekonomijo, ki ljudem omogočata, da to kreativnost izrazijo.«

Iz poglavja Breme odgovornosti naj povzamem le naslednjo misel: »Ta ideja – da mora imeti vsaka stvar svojo odgovorno osebo – je v sedanjem času na med-

narodnem prizorišču omejena na škodo, ki je posledica pomanjkljivosti izdelka, ne zajema pa odgovornosti za delovne pogoje in okoljske razmere, v katerih je izdelek nastal.«

V zadnjem poglavju Krogi solidarnosti pa Supiot med drugim poudari: »Če bi zares upoštevali to, da je solidarnost – enako kakor dostojanstvo – pravno načelo, iz katerega nujno izhajajo pravice in dolžnosti, bi se lahko otesli brezplodnih razprav o 'upravičenosti' ekonomskih in socialnih pravic. Na kratko povedano: vsi mehanizmi, s katerimi se lahko fizična ali pravna oseba izogne dolžnostim, inherentnim načelu solidarnosti, škodujejo človekovim pravicam – in tako jih je treba tudi preganjati in sankcionirati. ... Toliko bolj to velja za mednarodne institucije, kakršna je Svetovna banka, ki vsiljujejo ozke interese investitorjev in kršijo človekove pravice, s tem da spodbujajo konkurenco med zakonodajnimi sistemi.«

Naj v razmislek o teh temeljnih vprašanjih zaključim s tematiko mednarodnih migracij, s katero zaključuje svojo knjigo tudi Supiot: »Nikomur ne moremo odreči pravice do socialne zaščite, ki je del človekovega dostojanstva – razen če zanikamo temeljne socialne pravice, ki jih oznanjamo v svojih najpomembnejših deklaracijah. ... je namreč dostop do temeljnih socialnih pravic postal nagrada v tekmi za življenje in smrt, v kateri vsak dan tekmuje na tisoče ljudi, ki poskušajo prebiti barikade, s katerimi smo obdani. Tisti, ki umrejo na poti, ki jih zavrremo ali ki kljub vsemu poskušajo preživeti v svoji domovini, ostajajo zunaj kroga nacionalne solidarnosti... Od negativne solidarnosti, ki zdaj prevladuje v razmerjih med državami, bi morali preiti k pozitivni solidarnosti, ki temelji na skupnih ciljih – dostojnem delu in pravičnosti v trgovinskih režimih med državami.«

Prof. dr. Barbara Kresal